

який триває п'ять років, та дореєстраційний період (субординатура з загальної практики та хірургії), який триває рік. Після складання іспитів і проходження всіх “інстанцій мануальних навичок” стажист отримує звання “зареєстрованого лікаря загальної практики (сімейного лікаря)”. Але для того, щоб мати право практикувати, треба пройти трирічну підготовку і стати лікарем загальної практики чи сімейним лікарем, оскільки все населення Великої Британії перебуває на реєстрації у сімейних лікарів. Для здобуття спеціалізації треба вчитися ще від 4 до 6 років [4]. Така складна структура медичної освіти у Великій Британії сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців. Вважаємо за доцільне врахувати досвід Великої Британії у підготовці фахівців медичної галузі в Україні.

Література

1. Акимова С.Л. Стажировка в Шотландии [Электронный ресурс] / С.Л. Акимова. – Режим доступа: <<http://www.mmm.spb.ru/russian/МАРО/10/9.php-28k>>.
2. Арапов М.В. Медицина и медицинское образование [Электронный ресурс] / М.В. Арапов. – Режим доступа: <<http://www.informika.ru/text/magaz/newpaper/messedu/2003/cour0312/1900.htm-59k>>.
3. Вартамян Ф. Медицинское образование в некоторых странах Европы / Ф. Вартамян, С. Рожецкая // Врач. – 2002. – № 5. – С. 43–44.
4. Кузнецова О.Ю. О системе последиplomного образования в Великобритании и перспективах сотрудничества академии с британскими партнерами [Электронный ресурс] / О.Ю. Кузнецова. – Режим доступа: <<http://www.mmm.spb.ru/russian/МАРО/10/9.php-28k>>.
5. Пантюк И.В. Подготовка врачей за рубежом [Электронный ресурс] / И.В. Пантюк. – Режим доступа: <http://minzdrav.by/med/docs/journal/St13_1996_4.doc>.
6. Сохин А.А. Система подготовки врачей в Великобритании / А.А. Сохин // Советское здравоохранение. – 1989. – № 12. – С. 54–58.
7. Украинский Медицинский Совет. Работа для врачей в Британии, врачебная практика, обмен [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.medicalcouncilukraine.org/work/index.htm>>.
8. CRAC Degree Course Guides Series 2: Medical & related professions 2006/2007. Trotman Publishing. – 2006. – 59 p.

ПАЩЕНКО Д.

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Мета статті – розглянути передумови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів.

Досліджуючи цю проблему, ми звернули увагу на те, що саме поняття “формування” в педагогічній літературі останніх років все частіше вживається із зневажливим відтінком. Дехто вважає, що це поняття взагалі не може бути педагогічною категорією [1], бо “формування” означає надання якоїсь певної, наперед заданої форми, що несумісне із творчим процесом виховання неповторної особистості.

Втім, подібний “аргумент” легко можна спростувати тим беззаперечним твердженням, що робота геніального скульптора також є творчим процесом, хоч і зводиться до формування із глини чи іншого матеріалу певного образу. Здійснюючи цей процес, скульптор не має наперед заданої форми, він її творить. Отже, не слід штучно уподібнювати лише на етимологічній підставі творчий педагогічний процес “формування” з виробничими процесами виготовлення однакових шаблонних виробів, що навіть у технічній термінології визначається дещо іншим поняттям – “штампування”.

Академік В.І. Бондар зауважує, що поняття “формування” зайняло своє не-правомірне місце серед категорій педагогіки і дуже часто ототожнюється з категоріями “розвиток” і “виховання”. Це, на його думку, зовсім не означає, що термін “формування” слід обходити в педагогіці, його можна замінити термінами “утворення” або “становлення” [2].

Досить показовим є один документ – “Концепція національного виховання”, схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30.06.94 р., де проголошено: “Ми практично відмовились від поняття “формування”, яке протягом значного часу існувало в радянській школі” [3]. Але далі, після цієї категоричної фрази, у цьому ж документі ще 22 рази зустрічається заклик до вчителів формувати інтелектуальний та культурний потенціал, почуття національної гідності та гордості за Україну, світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації, кращі здібності та якості дитини, родинно-побутову й екологічну культуру, особистісні риси громадянина й взагалі – цілісну, всебічно розвинену особистість.

Дуже часто в науковій і довідковій літературі визначення формулюються так, що деякі поняття з одного джерела виявляються тотожними іншому поняттю з іншого джерела. Наприклад, у досить пристойному педагогічному словнику термін “професійна придатність” визначається як “відповідність індивідуальних рис професіонала вимогам, які висуває певна професія до рівня розвитку цих рис” [4, с. 30]. Але ж це, скоріше, “професійна готовність”, а не “професійна придатність”. Адже ще на вступних іспитах у формі співбесіди чи виконання творчих завдань може визначатися професійна придатність абітурієнта до конкретної спеціальності, тобто виявлятися відсутність у нього тих фізичних, психічних чи інших вад, які можуть у подальшому унеможливити виконання ним функцій учителя певного профілю, зокрема, вчителя початкових класів.

Щоб уникнути термінологічних непорозумінь, визначимося з трактуванням тих термінів, які будемо використовувати в цій статті.

“Професійна придатність” – це наявність у людини сукупності морфофізіологічних і психологічних особливостей, без яких неможливо успішно виконувати професійні функції. Без наявності професійної придатності до певної спеціальності недоцільно розпочинати здобуття відповідного фаху (людині без музичного слуху не варто здобувати музичну освіту, дальтоніку не слід домагатися здобувати ті професії, у яких важливу роль відіграє чітке розпізнавання кольорів тощо). Втім, навіть віртуозний фахівець може втратити професійну придатність у результаті інвалідності. Отже, професійна придатність залежить не тільки від фахових знань, умінь і навичок. Над нею потрібно серйозно замислюватися ще тоді, коли виникає перша, може ще й поверхова, зацікавленість професією.

“Професійне покликання” – життєве призначення і спрямування людини, що є найпотужнішим чинником усвідомленого вибору професії і надає їй фаховій діяльності доцільності, осмисленості й перспективності. Передумовами виникнення покликання є професійна придатність, позитивні емоції від успішного виконання основних видів діяльності відповідної спеціальності, наявність привабливих життєвих перспектив при виборі певного фаху. Професійне покликання може передувати здобуттю фахової освіти. Його, як правило, відчувають вперше тоді, коли виникає стійкий інтерес до професії.

Покликання до професії вчителя початкових класів виявляється, насамперед, у тому, що молода людина відчуває потяг до спілкування з дітьми цього віку, усвідомлює свою потрібність цим дітям та прагне зробити все, щоб зробити свій внесок в їх розвиток й отримати задоволення від результатів своєї праці. Це виявляєть-

ся в тому, що, ще не знаючи про існування сензитивних періодів, людина з покликанням вчителя початкових класів підсвідомо, на емоційному рівні, інтуїтивно відчуває ту місію, якій має намір присвятити своє життя.

“Професійна готовність” до педагогічної діяльності, окрім професійної придатності, передбачає ще й науково-теоретичну й практичну підготовку вчителя, тобто наявність у нього передбачуваних професіограмою відповідної спеціальності знань, умінь і навичок, особистісних і професійних якостей.

Перш, ніж визначитися з поняттям “готовність учителя до гуманістичного виховання”, потрібно з’ясувати суть терміна “гуманістичне виховання”, котрий ми будемо трактувати як спеціально організований процес цілеспрямованого управління розвитком дитини шляхом створення сприятливих умов позитивної самореалізації вихованця в процесі його співпраці з педагогами, батьками, членами дитячого колективу та спілкування з природою, навколишнім соціумом і культурою.

Основними завданнями гуманістичного виховання дітей молодшого шкільного віку є такі:

- зберегти й зміцнити здоров’я дитини, розвинути ті позитивні задатки, котрі закладено в ній від природи (для цього вчитель повинен уміти вчасно помітити початок кожного сензитивного періоду вихованця і вжити необхідних заходів для розвитку відповідних позитивних задатків);

- здійснити “олюднення” змісту навчання в початковій школі, домогтися особистісно орієнтованого стилю спілкування вчителя з вихованцями;

- організувати життєдіяльність у класі і скоординувати спілкування з дитиною в сім’ї так, щоб вихованець відчував задоволення від повноцінності свого життя: особисту захищеність, радість успіху, віру у власні сили, задоволення від своєї потреби оточуючим тощо. Іншими словами: не готувати дитину до ілюзорного повноцінного життя у віддаленому майбутньому, а створити справді повноцінне щасливе життя зараз, у шкільні роки;

- правильно зорієнтувати дитину у виборі тих видів (“сродної” за Г.С. Сковородою) діяльності, до яких у неї є найбільший внутрішній потяг, що в майбутньому полегшить їй свідомий вибір професії за покликанням, а отже, стане однією з важливих передумов досягнення особистого щастя;

- не нав’язувати будь-яку ідеологію як “єдино-правильну” картину будови світу, тобто не допускати заідеологізованості навчання, а допомогти дітям у доступній для їх віку формі ознайомитися з найхарактернішими відмінними рисами тих ідеологій, про які вони найчастіше чують вдома і по телебаченню, з найдоступнішими їх уяві варіантами будови світу;

- привчити дитину самостійно здійснювати оптимальний вибір своєї дії з альтернативних варіантів з усвідомленням власної відповідальності за результати вибору. Як не парадоксально може видатися на перший погляд, але навіть дітей молодшого шкільного віку можна привчити робити це із задоволенням, але за умови, що вчитель практикуватиме застосування “відповідальності” переважно у формі заохочення за успіх, а не як покарання;

- сформувати у молодшого школяра гуманні моральні якості та оптимістичний погляд на життя. Без наявності у вчителя гуманістичного світогляду, життєвого та педагогічного оптимізму досягти цього практично неможливо.

Звичайно ж, учитель-гуманіст не зможе емоційно нейтрально розповідати, наприклад, про фашизм, шовінізм, расизм чи інші антигуманні, людиноненависницькі теорії. Та цього й не потрібно робити. Прищеплювати дітям толерантне став-

лення потрібно лише до спірних точок зору, які не розпалюють між людьми жорстокості й ворожнечі.

Н.В. Кузьміна, розробивши психологічну структуру діяльності педагога [5], виділяє в ній такі чотири функціональні компоненти: *конструктивний* (добирання й структурування матеріалу, виділення вузлових моментів і тенденцій, виокремлення головного й розподіл його за часом, моделювання наукового пошуку та навчально-виховного процесу); *організаційний* (забезпечення цілеспрямованості діяльності студентів та власної професійної роботи і поведінки в процесі безпосереднього спілкування з студентами); *комунікативний* (встановлення педагогічно доцільних стосунків із студентами та всіма партнерами по професійній діяльності) і *гностичний* (знання змісту та способів впливу на студентів з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей; осмислення особливостей навчально-виховного процесу, результативності, переваг й недоліків власної діяльності, своїх потенційних можливостей).

Із загальнопсихологічної теорії Д.М. Узнадзе [6] випливає, що будь-якій діяльності неодмінно передують установка, тобто готовність людини виконувати певну діяльність, що виникає в процесі врівноважування стосунків між індивідом та середовищем й зумовлюється попереднім досвідом.

Сучасні дослідники найчастіше виділяють три компоненти готовності людини до виконання будь-якої діяльності:

- *мотиваційний* (“ціннісно-мотиваційний” [7], “мотиваційно-когнітивний” [8]), що включає в себе потреби й інтереси, котрі спонукають людину до певних дій;
- *змістово-процесуальний* (“пізнавально-орієнтаційний” [7], “когнітивний” [9]), що передбачає наявність знань суті та теоретичних засад тієї чи іншої досліджуваної діяльності;
- *проективно-конструктивний* [8] (“операційний” [10], “дієво-операційний” [7] або “рефлексивний” [11]) – наявність необхідних практичних умінь.

Це найпопулярніший перелік компонентів готовності, який наводиться у багатьох дисертаційних дослідженнях [7; 8; 11; 12], присвячених феномену готовності. Їх умовно можна назвати функціональними компонентами готовності, бо вони відповідають основним функціям педагогічної діяльності. Іноді до нього додаються ще деякі, наприклад *оцінно-регулятивний* [8]. Цей компонент також має право на існування, хоча функції оцінювання й регулювання вже охоплені першим і третім компонентами.

Психологи окремо виділяють ще й “*особистісний*” компонент психологічної готовності (керівників освітніх організацій до управління) [10]. Сюди входять риси, пов’язані зі ставленням до самого себе, до суб’єктів професійного спілкування, до своєї діяльності та до держави. Але всі ці риси (компетентність, високий інтелектуальний рівень, організаторські здібності, відданість роботі, любов до дітей, гуманність, вимогливість до себе, громадянська позиція, національна свідомість тощо) можуть бути повністю охоплені мотиваційним, змістово-процесуальним та дієво-операційним компонентами.

Не порушуючи традиційної системи компонентів готовності (мотиваційний, змістово-процесуальний та дієво-операційний) та враховуючи специфіку предмета нашого дослідження, ми виділили такі прояви готовності вчителя саме до гуманістичного виховання:

1. Робота вчителя за покликанням, відчуття професійного щастя від спілкування з вихованцями, любов до дітей та до професії (мотиваційний компонент готовності).

2. Наявність гуманістичного світогляду, повага до дитини, віра в її сили й можливості, засновані на наявності професійних знань (змістово-процесуальний компонент).

3. Висока моральність учителя, що ґрунтується на національній самосвідомості, духовному потенціалі та гуманних загальнолюдських якостях: бути, насамперед, людиною, а вже потім – професіоналом.

4. Громадянська вихованість, тобто потрібно бути свідомим законослухняним громадянином з активною життєвою позицією.

5. Педагогічна майстерність як сукупність професійно значущих знань, умінь та навичок, особистісних рис і якостей.

6. Звичка реалізовувати внутрішню установку на повагу до прав дитини.

Характерною ознакою справжнього педагога, здатного здійснювати гуманістичне виховання, є його *інтелігентність*, тобто готовність ігнорувати власні егоїстичні інтереси заради блага справи. Для людини, що обрала фах учителя, інтелігентність неодмінно має стати стилем життя.

Визначення рівнів розвитку якоїсь однієї загальнолюдської чи професійної якості, встановлення критеріїв кожного її рівня не становить особливих труднощів. Непомірно складнішою є спроба встановити певну градацію такої інтегрованої педагогічної якості, як готовність учителя до гуманістичного виховання учнів. Адже ця готовність залежить не від якоїсь окремої якості, а від сукупності знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, особистих рис характеру тощо. Жодного із цих складників не можна ігнорувати, і водночас при формуванні вчителя в педагогічному ВНЗ було б помилково допускати тенденційну (під концепцію дослідження) зарегламентованість роботи із студентами, бо, захопившись формуванням одних, безсумнівно, позитивних якостей, можна випустити з уваги інше, не менш важливе.

Наприклад, можна бути доброзичливою щирою людиною, до якої тягнуться діти, кожному слову якої беззастережно вірять, з кого намагаються брати приклад, але перебувати під впливом антигуманної ідеології. І тоді чим привабливішими будуть риси цієї людини, чим комунікабельнішою і впливовішою на дітей та їх батьків вона буде, тим більшої шкоди завдаватиме такий вчитель підростаючому поколінню, а отже, і суспільству.

Це зовсім не означає, що нова генерація педагогів неодмінно повинна виходити зі стін педагогічного ВНЗ більшовиками-ленінцями або, навпаки, антикомуністами. Та й хто має моральне право визначати, яка ідеологія є “єдино правильною” і нав’язувати її як обов’язкову – викладач, ВНЗ, міністерство? У ст. 15 Конституції України чітко зазначено, що “жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов’язкова” [13]. Як тут не пригадати мудре порівняння-аналогію О.А. Захаренка: “Чи доводилося вам хоч раз у житті милуватися незайманим різнотрав’ям на узліссі? Скільки кольорів, відтінків, форм! Яка гармонія! Минають десятиріччя, а неповторна краса залишається. Так і в суспільстві: лише в єдності розмаїття культур, освітянських систем – прогрес і довголіття. Кому не відомо, що будь-яка монокультура часто хворіє, потребує захисту, ліків і врешті-решт гине” [14, с. 9].

Ще одним не менш важливим складником цієї готовності є безумовна *повага до самоцінності кожної особистості*, усвідомлення розумом і серцем аксіоми: найвища цінність у світі – людина. Але вчителю не вдасться сформувати цієї якості у дітей молодшого шкільного віку, якщо в нього самого не буде бережного, з елементами емпатії, ставлення до всього живого.

Зазначені складники готовності вчителя до гуманістичного виховання є безумовними. Їх відсутність може звести нанівець всю іншу роботу педагогічного ВНЗ з підготовки вчителя-гуманіста.

К.Д. Ушинський, як і інші педагоги, зазначав, що особистість виховується особистістю. За цією самою логікою, гуманіста може виховати тільки гуманіст. Досвід показує, що найбільш дієвим є виховання, що здійснюється власним прикладом, радістю від свого життя, педагогічним оптимізмом. Вчитель, який отримує радість від спілкування з дітьми, від свого захоплення (хобі), а також задоволення від успіху інших, їх щастя, вміє співпереживати, щиро вірить у могутність педагогіки та власні сили, у потенційні можливості дитини, здатний реалізовувати найзаповітнішу мету своєї педагогічної діяльності – сформувати щасливу особистість.

Можна сказати й інакше: щасливу людину може виховати той, хто сам повною мірою відчуває радість від свого буття. Психологічний комфорт вчителя залежить від цілого комплексу умов, частина з яких залежить не лише від педагогічного ВНЗ: міцне здоров'я, благополуччя в сімейному житті, матеріальний достаток тощо. Все те, що перешкоджає вчителю бути повною мірою щасливою людиною, неодмінно шкодить і успіху в його професійній діяльності.

То що ж зрештою є визначальним показником для встановлення міри готовності вчителя до гуманістичного виховання: переважання якостей інтроверта чи екстраверта, схильність до емпатії, чи інші якості?

Сама професія вчителя вимагає від нього бути екстравертом, тобто мати явно виражену спрямованість інтересів, переживань, діяльності на дітей, їх батьків, природу. За визначенням “Українського педагогічного словника”, екстраверт “...не здатний до зосередження й до аналізу своїх внутрішніх переживань” [15, с. 114]. Але вчитель, не будучи водночас інтровертом, не заглиблюючись у свій внутрішній світ, не аналізуючи свої переживання, не ставлячи себе подумки на місце іншого, був би неспроможним здійснювати гуманістичне виховання. Адже орієнтація на інших людей, точніше на благополуччя інших людей, – це чи не основний професійний обов'язок педагога.

Для вчителя-гуманіста, як і для вихованців, досить бажаною є така якість, як емпатія. За визначенням “Українського педагогічного словника”, емпатія трактується як “пасивно-споглядальне розуміння ставлень, почуттів, психічних станів іншої особи без активного втручання з метою надати дієву допомогу” [15, с. 116]. Підкреслюваний пасивний відтінок цієї якості унеможливорює обрання її за критерій визначення рівня готовності вчителя до гуманістичного виховання. На цю роль більше підходить інша якість – *симпатія*, тобто “почуття приязні, прихильності, доброзичливості до іншої людини, що емоційно переживається” [15, с. 303]; вона нерозривно пов'язана з одним із істотних виразників гуманності – *милосердя*, тобто “жалісливою й діяльною любов'ю, яка виражається в готовності допомогти тим, що потрапив у біду (людям і всьому живому)” [15, с. 207]. Пов'язує обидва ці поняття те, що в них органічно поєднуються духовно-емоційний і конкретно-практичний прояви гуманності. Але симпатія виявляється у звичайних умовах, а милосердя, як правило, – в екстремальних, однак суть у них однакова і може бути виражена одним терміном – *гуманність*.

Висновки. Отже, для здійснення гуманістичного виховання молодших школярів учителю необхідне, насамперед, таке:

- робота за покликанням, любов до дітей та своєї професії;
- обізнаність з вітчизняним та зарубіжним досвідом гуманізації соціального середовища та виховання, вміння творчо використовувати його у своїй професійній діяльності;

– знання об'єктивної історії та вміння розпізнавати її фальсифіковані трактування. Уміння використовувати знання історичних фактів для ефективної виховної діяльності з дітьми. Обережне використання історичних міфів у виховній роботі з метою запобігання закладанню у свідомість молодших школярів спотвореного уявлення про минуле свого народу та людства;

– гуманістичне світосприйняття минулого, сучасного і майбутнього, життєвий оптимізм;

– специфіка виховної діяльності з молодшими школярами вимагає від учителя не лише врахування їх вікових особливостей, а й знання фольклору, дитячої літератури, вміння виховувати на прикладі казкових і літературних героїв.

Література

1. Слепухов М. Сумнівні аксіоми радянської педагогіки / М. Слепухов // Шлях освіти. – 1999. – № 2. – С. 15–18.
2. Бондар В.І. Термінологічний бум у педагогіці: методологічний аналіз / В.І. Бондар // Шлях освіти. – 2001. – № 4. – С. 7–10.
3. Концепція національного виховання: Схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 року // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 18–25.
4. Максименко В. Педагогічний словник / В. Максименко // Шкільний світ. – 2001. – № 6–7. – 39 с.
5. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирования его личности / Н.В. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. – 183 с.
6. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки / Д.Н. Узнадзе. – Тбилиси : Изд-во АН Груз. ССР, 1961. – 210 с.
7. Парасюк І.А. Виховання любові до дітей як структурного компонента професійної готовності майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / І.А. Парасюк ; НПУ ім. М. Драгоманова. – К., 2000. – 18 с.
8. Бужина І.В. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів : автореф. дис. на соискание научн. степени д-ра пед. наук : 13.00.04 / І.В. Бужина ; Ін-т пед. АПН України. – К., 2005. – 43 с.
9. Капская А.И. Формирование готовности студентов педвуза к исполнительско-речевой деятельности в системе профессиональной подготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.01 / А.И. Капская. – К., 1989. – 36 с.
10. Карамушка Л.М. Психологія освітнього менеджменту : навч. посіб. / Л.М. Карамушка. – К. : Либідь, 2004. – 424 с.
11. Макарова О.С. Формування готовності майбутнього вчителя до комунікації з молодшими школярами засобами образотворчого мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / О.С. Макарова ; Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – 20 с.
12. Ярошенко О.Г. Формирование у учителей общеобразовательных школ готовности к освоению передового педагогического опыта : дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук : 13.00.01 / О.Г. Ярошенко // НИИ педагогики УССР. – К., 1986. – 178 с.
13. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
14. Захаренко О.А. Поспішаймо робити добро / О.А. Захаренко. – Черкаси, 1997. – 28 с.
15. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

ПЕРЕВОРСКАЯ Е.И.

К ВОПРОСУ О СРЕДСТВАХ УСТАНОВЛЕНИЯ КОММУНИКАТИВНОГО КОНТАКТА

Проблемы коммуникации никогда не были обделены вниманием педагогов, психологов, социологов, лингвистов и других ученых [1–8; 10; 11]. Коммуникативный контакт (далее – КК) является существенной стороной общения, его необхо-